

AZ SZT-TISZTI RENDSZER MAGYARORSZÁGON - TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

Bevezető

Mielőtt történeti áttekintést tennénk arra vonatkozólag, hogy – fő vonalaiban – megérthetővé váljon számunkra a szigorúan titkos állományú tisztek által alkotta állambiztonsági rendszer, néhány összegző megállapítást kell tennünk. Értékelve az szt-tiszti rendszer 1990 előtti működésének fontosságát és hatékonyságát elmondhatjuk, hogy úgy a főcsoportfőnöki, mint a

rendőr-főkapitányságok állambiztonsági szerveinél egyértelműen „pozitív” tapasztalatok halmozódtak fel az SZT-állomány munkáját illetően. A „K”-ellenőrzés, szállodai figyelés, és az operatív technikai rendszabályok beszerelése, fenntartása, és védelme szinte elképzelhetetlen volt az SZT állománykategória nélkül. A belső elhárítás objektumaiban a nemzetközi kapcsolatok átfogása, akciók előkészítése, a tervezett ellenséges akciók jelzése szintén lehetetlen lett volna SZT apparátus nélkül.

Az 1980-as években az SZT-tiszt rendszer hatékonyságának gyenge pontjai is körvonalazódnak látszottak. Világossá vált, hogy a meglévő mellett meg kell teremteni az SZT-állomány anyagi érdekeltiségének eredményesebb formáját. A pártállami rendszer az állambiztonságot, és ezen belül az SZT-tiszt rendszert kiemelt területként kezelte, és igyekezett számára anyagi és erkölcsi támogatást adni. Társadalmi kivételezés volt ez, amely magában foglalta a korkedvezményes nyugdíj biztosította lehetőséget, a sorkatonai szolgálat alóli mentesítést¹ és számos egyéb kedvezményt is. Emellett azonban fontos problémának értékelték, hogy az SZT-tiszteket nem tudták lakástámogatási kölcsönben és szolgálati lakás juttatásban részesíteni.²

Az SZT-pozíciók betöltése kapcsán egyes esetekben a BM nyílt állományú tagját nevezték ki fedőmunkahelyre, míg más esetben – s ez volt a törekvés fő iránya – igyekeztek csökkenteni a nyílt állományból történő kihelyezéseket, és eleve a fedőmunkahelyekről igyekeztek SZT pozíciókat betölteni.³

Végül ejtsünk néhány szót arról, hogy az 1980-as években az állambiztonsági munka mely területeit segítette leghatékonyabban az SZT-tiszt rendszer. Az állambiztonság saját statisztikai felmérése szerint a releváns információk átlag 12%-a származott az SZT-tisztektől.⁴ Az SZT-tisztek leginkább talán a tippkutató és tanulmányozó munkájuk révén a hálózatépítő tevékenység támogatásában vették ki a részüket. Nélkülözhetetlen segítséget nyújtottak továbbá – különösen idegenforgalmi területen – a különböző irányú akciók konspirált feltételeinek megteremtésében és végrehajtásában.⁵

A '80-as évek decentralizáltabb gazdálkodásra történő átállása az SZT-tisztek számára is új feladatokat jelentett. Egyes vállalatok szétválása, bizonyos új vállalati formák létrehozatala kézenfekvően kínálta annak lehetőségét, hogy az állambiztonság az SZT-tisztek rendszerén keresztül lássa el a kémelhárítási feladatokat. Bár jelen tanulmánynak nem tárgya, mégis érdemes volna megvizsgálni, hogy például a külkereskedelmi kapcsolatok területén működő vállalatok későbbi privatizációjában vajon milyen szerepet játszhattak az oda telepített SZT-tisztek?

Az állambiztonsági szervezeten belül mindig is létezett a titkos információszerző forrásoknak olyan csoportja, amely az ügynöki kategória felett állt. Őket több kritérium is megkülönböztette a hálózati személyektől. A fontosabbak a következők voltak:

Munkájukat fedőmunkahelyükhöz és beosztásukhoz kötötten végezték

Rendfokozattal és ezzel összefüggően anyagi juttatásokkal is rendelkeztek, számos szempontból a hivatásos állománnyal egyenrangúnak számítottak

Munkájuk minden esetben önkéntes és ideológiailag megalapozott volt

Fentiekből adódott, hogy az SZT-tisztek környezete előtt nem lehetett titok az érintett politikai véleménye. Ennek ellenére az SZT-rendszer szigorú konspiráció szerint működött, tagjainak elvileg szigorúan tilos volt felkeresni belügyi objektumokat, beszervezettségükről csak esetenként tudhatott munkahelyi vezetőjük.

Az 1963 előtti SZT-tiszti rendszert szabályozó parancsok még nem ismertek. A Kádár-rendszer végéig az SZT-tiszti rendszer működését alapvetően az 1963. évi 0032. és az 1969. évi 2. számú BM Parancs szabályozta. Az SZT-tisztek alkalmazási hely és feladat szerint célszerűen két kategóriára különíthetők el: a hírszerzésnél és a különböző elhárítási területen dolgozó személyekre. Míg a hírszerzés SZT-tisztjei kivétel nélkül hivatásos hírszerzők – azaz BM alkalmazottak – voltak, akik csak külföldi kihelyezésük időtartamára kaptak fedőmunkahelyet, addig az elhárítás SZT-tisztjei vagy leszerelt hivatásos tisztekből vagy a civil életből átvett személyekből regrutálódtak. Összeállításunk csak az elhárítási területek SZT-tisztjeivel foglalkozik. Ennek a korlátozásnak több oka is van: a hírszerzés SZT-tisztjeinek száma önmagában is mintegy 1000 főt tesz ki. A hírszerzés SZT-tisztjei általában nem foglalkoztak magyar állampolgárok állambiztonsági feldolgozásával. Az információs kárpótlás és a lusztráció – azaz a közszereplők átvilágítása – szempontjából elsősorban az elhárítási feladatokat ellátó személyek vizsgálata indokolt, különösen azért, mert az elhárítás szempontjait a hírszerzésnél is jobban meghatározta a pártállami diktatúra ellenségképe és belső logikája.

Az SZT-tiszti rendszer bevezetése

Az 1960-as évek elejétől jelentősen felgyorsult Magyarország és a „tőkés országok” közötti államközi kapcsolatok fejlődése. Az állambiztonság értékelése szerint az új helyzet kihívásainak való megfelelés céljából, 1960-61-től szükségesnek mutatkozott egy szigorúan titkos tiszti állomány alkalmazásának létrehozatala. A rendszer lényege az volt, hogy az állami, gazdasági szervezetekbe, intézményekben található fedőmunkakörökbe szigorúan titkos állambiztonsági operatív tiszteket állítottak be, megteremtve ezáltal az állambiztonsági elhárító munka egyes feladatainak szervezett szerű kihelyezését és a feladatok hatékonyabb végrehajtásának feltételét. S, mielőtt itt csak kizárólag klasszikus kémelhárítási feladatok ellátására gondolnánk, meg kell jegyeznünk, hogy e tevékenységi kör magába foglalta az állami vonalon jelentkező általános biztonsági feladatok kidolgozásán túl, a támadólagos pozíciók létrehozásának elősegítését is. Összességében pedig elmondható, hogy a BM III/II. Csoportfőnökség rendszere a kémelhárítási funkciók mellett rendeltetéséből adódóan összállambiztonsági és belügyi feladatokat is végre hajtott. Megtévesztő és álságos tehát az a mítosz, hogy e tevékenységnek kizárólag az ellenérdekelt titkosszolgálatok Magyarország nemzeti érdekeire (már amennyiben van értelme egy diktatúrában ilyenről beszélni) káros törekvéseinek megakadályozása

tekintetében lett volna feladata.⁶

Az 1963. évi 0032. számú BM parancs még csak a külképviseletek kémelhárításával foglalkozott. Megállapította, hogy a kémelhárító rezidentúrák a BM III. Főcsoportfőnökség szervei, valamint hogy e rezidentúrák vezetői „szigorúan titkos” állományú operatív tisztek. Az SZT-tiszti rendszer ekkor még nem hazai bázison működött. A parancs az SZT-tisztek feladatai közé sorolta a külképviseleti szervezetekbe való ellensége behatolási kísérletek megghiúsítását, és az ellenséges hírszerző szervek ez irányú tevékenységének felderítését és megakadályozását. Mindez magába foglalta – többek között – hogy indokolt és szükséges esetben megszervezhették a külképviseleten dolgozó nem magyar állampolgárok operatív ellenőrzését, és a fogadó országban tartózkodó magyar állampolgárok beszervezését is. A rezidentúrák a klasszikus hírszerzési tevékenység feladatait is ellátták, így a NATO országok politikai, gazdasági és katonai jellegű titkainak megszerzésére is igyekeztek törekedni. E tevékenységek mellett természetesen a leghatékonyabb együttműködésre törekedtek a fogadó ország állambiztonsági szerveivel, akikkel közös operatív kombinációk megvalósítására is lehetőségük volt.

A rezidentúrák munkájának szervezése, irányítása és ellenőrzése a III/II-6. Osztály vezetőjének volt a feladata. Az osztály vezetője a csoportfőnök utasításai alapján állandóan figyelemmel kísérte az egyes rezidentúrák operatív helyzetének alakulását, személyi állományának utánpótlását, ellátta a kiutazó magyar állampolgárok előzetes ellenőrzésének feladatát.⁷

Az elsősorban külföldi bázison létrehozott SZT-tiszti rendszer működésének területei azonban igen hamar kiszélesedtek.

Az 1969. évi 002. számú BM parancs alapján minden komolyabb állami létesítményben és üzemben (minisztériumok, hivatalok, kutatóhelyek, gyárak) létrehoztak belügyi összekötők számára fedett állásokat. Az ide kinevezett tisztek vezették az intézmény kémelhárító rezidentúráját. A tipikus kémelhárító rezidentúra általában az egyes intézmények nemzetközi kapcsolatokért felelős szervezeti egységében alakult meg: ennek vezetője illetve beosztottainak egy része SZT-tiszti illetve hálózati állományba került. Mivel a kémelhárítási objektumok döntő többségében a kiválasztott, kémelhárítással megbízott vezető párttag volt (adott esetben komoly kapcsolatokkal), ezért a vezetőket mindig hivatalos kapcsolatként működtették és gyakran SZT-tiszti állományba is helyezték. 1970-ben 194 központi és 189 megyei SZT-tiszti státust rendszeresítettek, a szám azonban a rendszerváltásig kb. 30%-al megnőtt.⁸ Az egyes minisztériumoknál kétoldalú megállapodással szabályozták az SZT kérdést. A kémelhárításnál az SZT-k kisebb része tartozott rezidentúrákhoz, nagyobb részük egyedi irányítás alatt állt. Az SZT-tiszti rendszer teljes bevezetése mintegy öt évig tartott – 1974-re mindenesetre az összes minisztérium megállapodásokat kötött a Belügyminisztériummal arról, hogy mely minisztériumi állásokat rendszeresítik az SZT-tisztek számára (elsősorban a nemzetközi kapcsolatok osztályvezetői állásai jöttek ilyen szempontból tekintetbe).

SZT-kinevezésre csak olyan személyeket lehetett javasolni, akik egy nyílt BM állás követelményeinek is megfeleltek. A kinevezettek a HM tartalékos állományából hivatalosan a BM tartalékos állományába kerültek. Az SZT-tiszti rendfokozat függött az illető végzettségétől (középfokú végzettség esetében SZT-tiszthelyettesi kinevezés járt csak), valamint az életkortól

és a szolgálati évektől. A rendfokozatnak anyagi jelentősége is lehetett abban az esetben, ha a fedőmunkahelyi fizetés nem érte volna el a BM fizetést, a különbözetet az érintettnek pótolták, más esetekben viszont csak SZT-pótdíjat fizettek, amely az akkori középvezetői fizetések kb. 10%-ának felelt meg. 25 éves munkaviszony után az SZT-tiszteket általában nyugállományba helyezték. A BM hivatásos alkalmazottaihoz hasonlóan jogosultak voltak pénz- és tárgyjuttalmakra valamint kitüntetésekre, utóbbiakat azonban érthető módon nem viselhették.

Az SZT állományra a legszigorúbb konspirációs szabályok vonatkoztak. Egy részüket a Belügyminisztérium „T” azaz titkos állományból (azaz a civil ruhában szolgálatot teljesítő állambiztonságiak közül) vették át, másik részüket a polgári életből választották ki. Utóbbi esetben az érintettek munkahelyének kellett a BM szempontjából érdekesnek lennie, vagyis bizonyos állásokról sejthető volt, hogy csak SZT-állományú személy töltheti be. Például az egyes minisztériumok nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó osztályvezetői, vagy Magyarország nyugati külképviseleteinek sajtó- illetve kultúrattaséi szinte mindig SZT-állományú személyek voltak.⁹ SZT-tisztek megtalálhatók voltak minden minisztériumban, a nagyobb szállodákban és kempingekben, a fontosabb művelődési házakban, Központi Statisztikai Hivatalban¹⁰, a MÁV létesítményeiben is. 1975 után a postai „K[üldemény]-ellenőrzés” részlegek tagjait is az SZT-állományba sorolták. Ritka esetben olyan személy is SZT-tisztté válhatott, aki korábban hálózati személyként működött. Az SZT-tisztek legnagyobb kontingense a kémelhárítás és a hírszerzés területén dolgozott, munkájukat általában rezidentúrákba szervezve végezték és adott esetben több ügynököt is irányítottak. SZT-rezidentúra működött a Központi Fizikai Kutató Intézetben, valamint a paksi atomerőműben. Igen ritka esetben olyan is előfordult, hogy olyan személyt neveztek ki SZT-tisztnek, aki korábban az állambiztonság ügynöke volt. Mivel a rendszerváltás előtt a III/III. Csoportfőnökség tervbe vette legjobb ügynökeinek SZT-tisztté történő átminősítését, feltételezhető, hogy az 1988–1990 közötti SZT kinevezések egy része korábbi hálózati személyek átminősítését jelentette.¹¹

A konspiráció sajátossága, hogy a szigorúan titkos állományú tisztek túlnyomó többsége esetén a környezet pontosan tudta, hogy a rendszerrel szemben teljesen lojális személyekről van szó, hiszen az SZT-tisztek jelentős része egyúttal párttiszséget is viselt, korábban hivatásos BM alkalmazott volt és munkaköréből adódóan is bizalmas feladatokat látott el. Az SZT-rendszer sematikus bevezetése miatt minden bizonnyal sok esetben fordult elő bizonyos mértékű dekonspiráció, hiszen a minisztériumi főosztályvezetői, igazgatóhelyettesi, osztályvezetői pozícióban alkalmazott SZT-tisztekről beosztottaik általában hamar megtudhatták, hogy a BM szerveivel is kapcsolatot tartanak, annál is inkább, mivel az SZT-tisztek beszámoltatása gyakran munkahelyükön történt. Bár 558 SZT-tiszt anyaga közül csak 10 esetben találtunk dekonspiráció miatti vizsgálatra adatot, a BM belső értékelései mégis céloznak arra, hogy ez különböző véletlenek miatt valójában jóval gyakrabban fordulhatott elő.

Az SZT-tisztek oktatása, továbbképzése változatos módon valósult meg. Voltak, akikkel tartójuk egyéni foglalkozás keretében sajátította el az elhárítási területre vonatkozó parancsokat és előírásokat, valamint a fontosabb operatív módszereket. Másokat egy-két hetes csoportos oktatással képezték ki. Az állomány legalább 20%-a korábbi BM karrierje miatt elvileg nem szorult rá komolyabb operatív képzésre. Ennek azonban hátrányai is voltak, mivel a BM szervek adott esetben parkoló pályának használták az SZT státusokat annak érdekében hogy használhatatlan kádereiktől megszabaduljanak. Az SZT-rendszert tárgyaló 1973. szeptember

25-i Csoportfőnöki Értekezlet megállapította, hogy: „Ki kell mondani, hogy az elmúlt időben számos, az SZT munkára alkalmatlan tiszt is kihelyezésre került, személyzeti problémákat oldottunk meg velük. [...] A polgári életből SZT-helyezés eredményesebb”. Az említett értekezlet szerint „a nemzetközi érintkezés legfontosabb területein az SZT állomány elsősorban a szűrő, kutató munkában mutat fel figyelemre méltó eredményeket. Jelentős adatokkal járul hozzá a gazdasági behatolási törekvések nyugati módszereinek és tendenciáinak megbízható elemzéséhez. Emellett konkrét személyek is felszínre kerülnek, akiknek a gazdasági fedéssel folytatott tevékenysége indokoltá teszi az operatív ellenőrzés bevezetését.” 12

Az idegenforgalom területén az SZT-tisztek elsősorban célszemélyek operatív ellenőrzésével foglalkoztak, budapesti szállodákban másfél év alatt 316 esetben alkalmaztak operatív rendszabályokat, 115 esetben titkos kutatást. Az állambiztonsági vezetők szerint gondot jelentett azonban hogy nemzetközi kapcsolataik miatt „fedőmunkahelyükön nem kívánatos hatások is érik őket, egy jelentős részük gyakran utazik nyugati országokba, stb. E hatások kivédésének és az ellenőrzésnek ugyyszólván egyetlen módszere és eszköze az egységes elvi-gyakorlati irányítás és a rendszeres beszámoltatás.” 13 „Nem kívánatos hatások” alatt a jelentés írói nyilván a nyugati tőkés társadalom vonzerejét értették, amivel a Kádár-rendszer az ellenőrzésen túl nem tudott semmit sem szembe állítani.

Az SZT-tiszti rendszer megértéséhez szükséges a kémelhárítás szervezeti áttekintése. A kémelhárítás szervezete 1963 és 1989 között több alkalommal változott. Az egyes osztályok feladatköre csak töredékesen állapítható meg. 1971-ig a KEOKH14 is a kémelhárítás közvetlen szervezeti egysége volt, ezt követően azonban önálló osztállyá alakult. 1972-ben a III/II-5. és III/II-9 osztályt összevonták és feladatköreit átadták a III/II-8. osztálynak, 1983-ban a 6., 7., és 8. osztály feladatköreit módosították, 1983-tól megjelent új feladatkörként a terrorrelhárítás, amelyet 1989-ben önálló osztállyá fejlesztettek. Az egyes osztályok részben „vonalas”, részben területi elvek alapján szerveződtek.

III/II. Kémelhárító csoportfőnökség

III/II-A titokvédelmi ellenőrzés¹⁵

III/II-1. elhárítás az USA és egyes latin-amerikai országok hírszerzésével szemben, a) követségi, b) feldolgozó

III/II-2. elhárítás az NSZK és Ausztria hírszerzésével szemben, a) követségi, b) feldolgozó

III/II-3. elhárítás a többi európai NATO-ország, Törökország és semleges államok hírszerzésével szemben, a) követségi, b) feldolgozó, 1971-1976 között c) alosztály is működött, feladatköre ismeretlen

III/II-4. elhárítás a közel-, és távol-keleti országok hírszerzésével szemben, magyarországi ösztöndíjasok között (1976-tól cionizmus elhárítása is), a) követségi, b) feldolgozó

III/II-5. elhárítás a beutazó emigránsokkal szemben, 1972-től határon túli operatív intézkedések (pszichológiai alcsoporthal) a) felderítő, akció, b) beépülés, játszma, c) előretolt szűrő-kutató

III/II-6. hadiipar, közlekedés, hírközlés, hatóságok és minisztériumok preventív védelme (1983-ig), a) hadiipar b) vasút-posta, c) közlekedés, minisztériumok védelme, a) ágazati felderítő, b) feldolgozó

III/II-7. 1971-ig KEOKH, 1983-ig a) Külkereskedelem, b) minisztériumok, tudományos együttműködés intézményei, c) államtitokvédelem 1988-ig, utána az alosztály megszűnik.

III/II-8. elhárítás az idegenforgalom területén, 1983-tól közgazdasági és kereskedelmi elhárítás, a) külkereskedelem, b) közgazdaság, c) feldolgozó

III/II-9. elemzés, értékelés, tájékoztatás, 1983-tól a) kutatás, körözés, b) katonai objektumok elhárítása

III/II-10. a) nemzetközi együttműködés, idegenforgalom b) elhárítás harmadik országban c) X-es vonalak, 1983-tól a) terrorelhárítás (1989-ig), b) Figyelési és Ellenőrző Pontok (FEP), vám, nemzetközi vonal, c) szálloda, idegenforgalom

III/II-11. hírösszeköttetés, operatív nyilvántartás, ellátmány, 1983-tól elemzés, értékelés, tájékoztatás, a) tájékoztatás, b) gazdasági (1989-ig, utána az alo. Az ÁBMHT-hez került)

III/II-12. követségek, rezidentúrák védelme, X-es vonalak a) rezidentúrák, b) x-es vonalak, c) KÜM, újságírók

(1989-től) III/II-13. terrorrelhárítás, a) felderítő, b) feldolgozó

A központi szervezet mellett minden megye rendőr-főkapitányságának állambiztonsági kirendeltségében létesült III/II. osztály. A BRFK szervezete eltért a megyei szervezetektől, mivel itt a III/II. osztály három alosztállyal és azokon belül 18 vonallal alakult meg:

szovjet katonai objektumok, hivatalos kiutazók, ösztöndíjasok, magánutazók, operatív feldolgozások

Amnesztiások, jogellenesen külföldre távozott személyek, beutazók, idegenforgalom, Központi Kémelhárítási Adattár, X-es területek, operatív feldolgozások

Népgazdaságvédelem, Kohó és Gépipari Minisztérium, valamint Nehézipari Minisztérium illetékességi területe és könnyűipar, államtitokvédelem, operatív feldolgozások

1962 után a kémelhárítás alapvető struktúrái a rendszerváltásig nem változtak. Budapesten az összes kapitalista ország követségével szemben kémelhárító csoport települt, mindenkit, aki ezen intézményeket meglátogatta, lefényképeztek, ugyanígy totális ellenőrzésnek vetették alá a normál, de követségre irányuló postaforgalmat is. Ez az intézkedés egészen 1989-ig tartott. Az

SZT-tiszti rendszer fejlesztése nagyrészt a kémelhárításban és a hírszerzésben csapódott le. A Kádár-rendszer kémelhárításának a szokásos objektumvédelmi, ipari kémkedés elhárítási ügyeken túl fontos feladata volt a „fellazítási politika” elleni harc és a III/III. valamint a III/I. Csoportfőnökséggel történő együttműködés is.

A kémelhárítók sok esetben köztörvényes jellegű ügyek felderítésében is részt vettek. A kémelhárítás kompetenciájába tartoztak a fontos-bizalmas munkakört betöltő személyek köztörvényes ügyei is, mivel soha sem lehetett előre tudni, hogy ezek mögött nem valamilyen ellenérdekelte titkosszolgálat akciója áll. Ebből adódóan felső vezetők anyagi visszaéléseit és korrupciós ügyeit a kémelhárítás dolgozta fel. Mivel létszámunkhoz képest a kémelhárítók nem voltak kellően leterhelve munkával, a rendszerváltás előtti években sok rendőrkapitányságon a köztörvényes ügyek felderítésébe is bevonták őket.¹⁶ Erre a III/II. csoportfőnökséget predesztinálta az is, hogy az összes vendéglátóipari egység és szálloda elsősorban az ő „látókörükbe” tartozott, tehát az itt elkövetett köztörvényes bűncselekményekre is rálátással voltak.

Sajnos az SZT-tisztekre vonatkozó adatok igen hiányosak, mivel a kinevezéseket tartalmazó parancsgyűjteményből a Belügyminisztérium illetékesei zsilettel kivagdosták az oldalak egy részét, az 1980-as évek köteteinek majdnem 25-30%-át, mivel az SZT-állomány rendszerváltás után, sőt jelenleg is, szolgáló részének iratai nem kerülhetnek kutatók kezébe.

A parancsgyűjteményben az SZT-tisztek csak kóddal és születési évvel, valamint anyjuk nevével szerepelnek. Ha egy SZT-tiszt szolgálati viszonya megszűnt, akkor kódszámát sokáig nem adták ki újra, és a kódszámokat 1-el kezdődően sorszámozták. Ritka esetben egy SZT-kódszámot több személynek is kiadhattak. Ez alapján következtethetünk a teljes SZT-hálózat terjedelmére, amely a kiadott kódszámoknak (kb. 2150) 110%-a is lehet. Ezek szerint állambiztonsági területen mintegy 2 300 SZT-tiszt szolgálhatott 1989-ig. A kódszámok vizsgálata alapján megállapítható, hogy a belső reakció elhárítással foglalkozó és 1988 előtt leszerelt „E” jelű SZT tisztek szinte iratainak jelentős része levéltárba került – teljes mértékben hiányzik viszont azoknak az iratanyaga, akik 1988-tól lettek kinevezve. A megyei SZT-kódokban sajnos nem válnak külön a kémelhárító, hírszerző és belső elhárító területen foglalkoztatott SZT-tisztek, tehát arról sem tudunk becsléssel szolgálni, hogy közülük hányan kerültek át a Magyar Köztársaság szolgálatába.

Az SZT-tisztek keletkezett és fennmaradt anyagai

Ahhoz képest, hogy a kommunista diktatúra ügynökeiről több százezer oldalnyi jelentés került az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárába, az SZT-tisztek kutatható jelentéseinek száma nulla. Ez a hiányosság nem magyarázható a rendszerváltás éveinek iratmegsemmisítéseivel. Adatok vannak arra, hogy az SZT-tisztek iratainak selejtezése 2006-ig zajlott a Belügyminisztériumban. Ennek során az SZT-tisztek személyi fogyatéki anyagait –

azaz a leszerelt SZT-tisztek minősítéseit, fegyelmi ügyeit – selejtezték, az anyagok körülbelül 70%-át megsemmisítették. A selejtezést az a Császár Józsefné vezette, aki a pártállami diktatúrában évtizedeken keresztül a BM Személyzeti Osztály vezetője is volt.

Az SZT-tisztek említett anyagai csupán működésük összefoglalóit képezik. Az SZT-tisztek jelentéseit eredetileg úgynevezett „levelező” és „biztonsági” dossziékba rakták le. Ezekből a dossziékból egyetlenegy sem került a levéltárba. Bizonyos anyagokat a jelenlegi nemzetbiztonsági szolgálatok őriznek tovább, ám azt nem tudhatjuk, hogy ez hány százaléka az eredetileg létezett iratoknak. Az iratok vándorlását érdemes részletesen is ismertetni. A BM Külügyi Osztály iratainak egy része ismeretlen úton a BM Személyzeti Osztályra került. Ezeket 2001-ben átadták az utódszerv számára: 101 db. „K”-lakás-, 14 db. „T”-lakás-dossziét, 362 db szjt-tisztekre vonatkozó fizetési bizonylatot, 68 db. illetményekre és ellenőrzésekre vonatkozó anyagot, 56 „SZT” és „T” állományú tisztre vonatkozó illetményi és ellenőrzési anyagot. Elgondolkodtató, hogy ezeket miért tartják titkos minősítés alatt, amikor állományparancsaikat részben leadták az ÁBTL-nek.

Jelen kutatás az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (továbbiakban: Levéltár), a BM III/II. Csoportfőnökség állományába tartozó SZT-tisztek iratanyagának feldolgozását tűzte ki feladatul. Az itt közölt adatok, a kutatási engedély birtokában tudományos kutatás céljából a Levéltártól kért iratokban található adattartalmak tényszerű közlésére szorítkoznak. A kutatás négy forráscsoportot vont be a feldolgozás körébe. Kiindulópontja az a 409 darab SZT-karton (ÁBTL 2.8.2.2., 60-63. doboz) volt, amely a közzétett adatbázis gerincét alkotja. Ezt egészítette ki a fogyatéki anyag részét képező, a III/II. Csoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak iratai között található illetményügyek 375 db dossziéja (ÁBTL 2.8.2.2. illetményügyek), és az a 66 darab fedőszámú SZT-karton (ÁBTL 2.8.2.3.), amelyek feldolgozása révén számos kiegészítő adat jutott a birtokunkba. A kutatás legfontosabb alapanyagát az a 386 darab SZT-tiszti személyi gyűjtő (ÁBTL 2.8.2.2. III/II-es SZT-tisztek személyi gyűjtője) jelentette, amely változó összetételben ugyan, de főszabály szerint a szolgálati adatlap mellett felvételi javaslatot, minősítést, önéletrajzot igazolványképet, valamint a szolgálati idő megállapításához szükséges dokumentumokat tartalmazza. Az összesített adatok alapján elmondható, hogy ezen iratcsoportokból 668 SZT-tisztre vonatkozólag sikerült adatot nyerni, akik közül 546 személy név szerint is beazonosítható volt. A csak fedőszámmal szerepeltetett 122 fő közül azonban – további levéltári kutatás révén – még számos személy azonosítható be. Felmerülhet az a kérdés, hogy a levéltárnak átadott, illetve a vizsgálatunk során beazonosított SZT-tisztek az összes SZT-tiszt hány százalékát teszik ki. Az erre vonatkozó számításunkat Az 1. számú táblázat tartalmazza. Az elhárítási területek vélelmezhetően összes, számításaink szerint kb. 1 034 SZT-tisztjéből 57% azonosítható név szerint illetve 72%-a esetében áll rendelkezésre más adat. Ez az arány rendkívül magasnak mondható, különösen ha összevetjük a hálózati személyek azonosíthatóságának 5% alatti arányával.

A Belügyminisztérium 1984-ben áttekintette az SZT-rendszer szervezetének rendszerét, melynek keretében – többek között – megállapította, hogy a Főcsoportfőnökség szerveinél, a III/I. és a III/II. Csoportfőnökség kivételével 317, azaz együtt 616 státusz van rendszeresítve, melynek 71,6%-a van betöltve. A rendőr-főkapitányságok állambiztonsági szerveinél a III/II.

Osztályok kivételével 160, velük együtt 443 a rendszeresített státusz, amelynek 84,8%-a van betöltve. Az áttekintésből megtudhatjuk továbbá, hogy a szervek közül a III/II. Csoportfőnökség hazai bázison rendszeresített 104 státuszából 57, a III/III. Csoportfőnökség 25 státuszából 17, a III/IV. Csoportfőnökség 18 státuszából 1, a III/V. Csoportfőnökség 22 státuszából 18, a III/2. Osztály 15 státuszából 15, a III/3. Osztály 127 státuszából 115, a III/7. Osztály 6 státuszából pedig 1 van betöltve.²⁰

Figyelemre méltó, hogy az SZT-tisztek jelentéseiből gyakorlatilag semmi sem került a levéltárba, miközben az állambiztonság számára releváns információk átlag 12%-a származott az SZT-tisztektől, 27%-a a hálózati személyektől, 16%-a a társadalmi és hivatalos kapcsolatoktól, 23%-a az operatív technika és a levéllenőrzés segítségével került napvilágra és 22%-át más források adták. Ahhoz képest, hogy az utóbbi négy kategóriából több száz folyóméternyi irat kutatható, míg az SZT-tisztek levelező és biztonsági dossziéiból egyetlen egy sem, nyilvánvaló ennek a típusú forrásnak a fájdalmas hiánya.²¹ Biztosak lehetünk abban, hogy elvileg az összes SZT-tiszt név szerint beazonosítható. A jövő feladatai közé tartozhat annak felderítése, hogy hol és milyen formában tárolják az SZT-tiszteket nyilvántartó állambiztonsági naplókat.

Jelen anyaggyűjtést azzal a kutatói szándékkal tesszük közzé, hogy a levéltárban folytatott munkánk további eredményeivel a jövőben folyamatosan bővíteni kívánjuk az így létrehozott adatbázist.

1 A kinevezésre kerülő SZT tiszt katonai behívásának elkerülése 1984 után kétféle módon történt. Egyrészt a BM IV/1. Csoportfőnökség segítségével nyíltan (ez esetben a személy BM tartalékos állományba került), vagy operatív úton, a BM III/IV. Csoportfőnökség bevonásával az MNVK „különleges tartalék állományába helyezéssel.” ÁBTL 1.11.1 45-13/10/1984. Jelentés az SZT-rendszer szervezetének helyzetéről. (1984. június 23.) 11.o.

2 A kutatás során azonban keletkeztek adatok arra vonatkozólag, hogy egyes SZT-tisztek lakásgondjainak megoldásában az állambiztonság aktív segítséget nyújtott.

3 ÁBTL 1.11.1 45-13/10/1984. Jelentés az SZT-rendszer szervezetének helyzetéről. (1984. június 23.) 9-12.o.

4 A statisztikai adatokat átlagoltam az 1979–1989 közötti statisztikából. Utóbbit közli Urbán Attila: Kádár politikai rendőrsége. A BM III. (állambiztonsági) Főcsoportfőnökség felépítése és működése. In: RUBICON 2002/6–7, 64. o.

5 ÁBTL 1.11.1 45-13/10/1984. Jelentés az SZT-rendszer szervezetének helyzetéről. (1984. június 23.)

6 ÁBTL 1.11.1 45-13/10/1984. Jelentés – Az SZT rendszer létrehozásának folyamata (1984.

június 15.) 4-5.o.

7 ÁBTL 4.2. II.s. 10-21/32/1963. A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 0032. számú parancsa (1963. december 5.) 1-3.o.

8 ÁBTL, 1.11.1. 43. doboz, 45-13-10/73, melléklet. Az SZT-tiszti létszám bővülésének adata becslésen alapszik.

9 A minisztériumi NKO vezetők SZT-tiszti státusára utal a BM 009/1963 parancs, amely az említett osztályok kettős (azaz szakminiszteri és BM) alárendeltségéről intézkedett. Az NKO-k felállításáról a MT 3298/1961. határozata intézkedett.

10 BM 10-22/31/1977. BM Ügyrend. Állami Népeségnyilvántartó Hivatal főosztály vezetője az igazgató belügyi helyettese.

11 A kutatás során erre egyelőre egy példát találtunk: Hábermann Gusztáv (E-20), aki 1979 és 1988 között Pécsi Zoltán fedőnéven volt hálózati személy.

12 ÁBTL, 1.11.1. 43. doboz, 45-13-10/73, 8.o.

13 ÁBTL, 1.11.1. 43. doboz, 45-13-10/73. Az SZT-tiszti létszám bővülésének adata becslés.

14 Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság: 1931-től létező szerv, amely a Magyarországon élő hontalanokról és külföldiekről vezetett nyilvántartást. A Rákosi- és Kádár-rendszerben minden nyugat-európai turistának bizonyos idő eltelte után kötelező volt jelentkeznie a KEOKH-nál, amely illetékes volt a tartózkodási engedély kiadásában.

15 A III/II-A önálló alosztály feladata az egyes állami intézmények államtitokvédelmének, a titkos ügyiratkezelésnek (TÜK) ellenőrzése volt.

16 Ladvánszky Károly rendőr altábornagy szíves közlése.

17 SZT-állományba általában a rejtjelezőket vették.

18 Az itt rendszeresített SZT-státuszokat feltehetőleg a KSH-hoz és a népeség nyilvántartó hivatalokhoz delegálták.

19 Az osztályhoz tartozott a K és T lakások rendben tartása.

20 ÁBTL. 1.11.1. 45-13/10/1984. Jelentés az SZT-rendszer szervezetének helyzetéről. (1984. június 23.) 4-5.o.

21 A statisztikai adatokat átlagoltam az 1979–1989 közötti statisztikából. Utóbbit közli Urbán Attila: Kádár politikai rendőrsége. A BM III. (állambiztonsági) Főcsoportfőnökség felépítése és működése. In: RUBICON 2002/6–7, 64. o.

(c) Tornyai János Múzeum és Közművelődési Központ - Minden jog fenntartva!

Bevezető tanulmány SZT-tisztek Impresszum Kapcsolat

<http://szigoruantitkos.hu/bevezeto-tanulmany.html>

P.S.:

EGY ISMERŐS...

DR POLGÁR TIBOR

D-58Anyja neve: Magyar Anna

Született: Kóny, 1943. 10. 17.

Házastárs: Az adat betekintési engedély alapján az Emlékpontban férhető hozzá

Gyermekei: Az adat betekintési engedély alapján az Emlékpontban férhető hozzá

Állami iskola: Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK (1968)

Nyelvtudás: orosz (felsőfok)

Fedőmunkahely: MTA, Filozófiai Intézet

Elhárítás: Belső elhárítás

Lakcím: Budapest XII. Városmajor u. 47.

SZOLGÁLATI

ADATOK Rendfokozat: Hadnagy (1974. 11. 01.)

Főhadnagy (1978. 10. 01.)

Százados (1983. 10. 01.)

Őrnagy (1989. 10. 01.)

Szolgálati hely, idő: III/III-4. Oszt., op.beo. (1974. 11. 01.)

III/III-5. Oszt., főop., K-14 (1981. 01. 01.)

III/III-5. Oszt., kiem.főop.ti. (1987. 01. 01.)

III/II. Csfs. (1990. 01. 01.)

Nyugállomány (1990. 03. 01.)

Kitüntetés: Munka Érdemrend - ezüst fokozata (1985)

Közbiztonsági Érdemérem - arany (1985)

15 éves Szolgálati Érdemérem (1989)

Dícséret: 9 alkalommal kapott dícséretet és jutalmat

BIOGRÁFIA

Részlet az 1987-ben kelt Jellemzéséből:

„Az állambiztonsági operatív munkát tudása legjavát adva, magasfokú hivatástudattal végzi. A meghatározott feladatokat igyekszik maximálisan végrehajtani, több esetben önállóan is felfigyelt olyan jelenségekre, melyek állambiztonsági szempontból fontosak voltak. Feladatait elsősorban fedőmunkahelyén teljesíti, de lehetőségei folytán más, az osztály elhárítási területéhez tartozó objektumok vonatkozásában is rendelkezik jó operatív lehetőségekkel. Folyamatos feladatokat hajt végre az osztályon, illetve a BM III/III-4 és III/III-6 osztályokon lévő bizalmas nyomozásokban. A célszemélyekről adott magasszintű értékelő, elemző munkája lehetővé tette ezen személyek objektívabb és mélyebb megismerését. A rábízott operatív feladatokat a mindenkori helyzethez igazodva kezdeményezően oldja meg. Szakmai és politikai felkészültsége lehetővé teszi, hogy érzékenyen reagáljon az ellenséges tevékenység irányának változásaira. Operatív lehetőségeit igyekszik tudatosan szélesíteni. Az elmúlt időszakban több esetben fejtett ki pozitív irányú befolyásolást ellenséges tevékenységet kifejtő illetve azokkal szimpatizáló személyek vonatkozásában.”

Kivonat Szolgálati adatlapjából:

Parasztcsaládban született. 1969-ben a BKV, majd a HM Polgári Védelem parancsnokságán dolgozott, 1970-ig a gödöllői agrártudományi egyetem filozófia és tudományos szocializmus tanszékén tanársegéd. Ezt követően az MTA Filozófiai Int. főmunkatársa. Neje tanácsvezető bíró, 1982-től párttag. SZT Pótlék folyósítása 1981.05.01-től havi 800 Ft.